

**ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНІ МАРКЕРИ МІЖСОБИСТІСНИХ
КОНФЛІКТІВ В ОПОВІДАННЯХ МАРІЇ РЯПОЛОВОЇ**

У статті описано лексико-граматичні маркери міжособистісних конфліктів, які виявлено в оповіданнях Марії Ряполової. Встановлено залежність мовленнєвих реакцій персонажів від стратегії і тактики конфліктної поведінки.

Ключові слова: міжособистісний конфлікт, лексико-граматичні маркери, стратегія конфліктної поведінки, тактика конфліктної поведінки.

This article describes lexical and grammatical markers interpersonal conflicts that were found in the stories of Mary Ryapolova. The dependence of speech reactions of the characters from the strategy and tactics of conflict behavior was established.

Key words: interpersonal conflict, lexical and grammatical markers, the strategy of conflict behavior, tactics of conflict behavior.

Поняття “конфлікт” застосовується щодо широкого кола подій, фактів, змін, які відбуваються в навколишньому світі. Тому цей феномен дослідники описують безвідносно до певної галузі знань. Але, перш за все, він проявляється у процесі комунікації, де має свої властивості, прояви і роль. Конфліктна взаємодія – це природний процес, який реалізується у мовній комунікації. Вона має свої мовні маркери на різних рівнях мови і фіксується в комунікативній діяльності опонентів. Така діяльність породжує певні розумові утворення за допомогою мовних засобів і формується завдяки процесам сприйняття, розуміння й інтерпретації мови. Конфлікт – комунікативний акт, тому його необхідно розглядати з точки зору всіх суб’єктів комунікації. Від того, наскільки продуктивно і конструктивно реалізується комунікативна стратегія, залежить ефективність і результативність комунікації в умовах конфліктної взаємодії. Муравйова Н. В. зазначає, що комунікативна стратегія “проявляється у типових моделях комунікативної і, відповідно, мовної поведінки” [1, с. 37]. Особа використовує комунікативні постулати, які відповідають певній моделі комунікації. Тому мова конфлікту є результатом протистояння певних моделей спілкування. Ці моделі залежать від зв’язку мови/мовлення з мисленням, особливо у площині когнітивних і прагматичних установок індивідів і їх реалізації в мовній діяльності суб’єктів, які репрезентують себе у конфлікті.

Мовний конфлікт, як комунікативне, соціальне і культурне явище, зумовлене лінгвістичними й екстралінгвістичними чинниками, спирається на загальні положення комунікативної лінгвістики, прагмалінгвістики, психолінгвістики, соціолінгвістики, психології конфлікту, лінгвоконфліктології (А. Анцупов, Н. Арутюнова, Р. Барт, Ш. Берн, В. Богданов, Р. Грановська, О. Зарецька, О. Земська, К. Ізард, В. Карасик, І. Кобозева, О. Кубрякова, О. Леонтєв, Н. Муравйова, Н. Пілат, Г. Почепцов, І. Сабурова, Л. Ставицька, А. Шипілов та ін.). На сьогодні особливо перспективним є розвиток лінгвоконфліктології, адже мовознавці все більше усвідомлюють необхідність опису процесів мовної взаємодії в розрізі різних видів конфліктів. Вивчення мови конфлікту поступово визначає і зони особливої уваги, чому сприяють наукові розвідки в царині лінгвоконфліктології, які стали об’єктом дисертаційних досліджень (Г. Анісімова, Н. Голєв, С. Ільєнко, І. Кудряшова, О. Матвєєва, Т. Непшекуєва, О. Саржина, В. Третьякова).

Метою нашого дослідження є характеристика лексико-граматичних маркерів і способів їх вираження в міжособистісному конфлікті (далі МОК). Джерельною базою дослідження є мовний матеріал, який зафіксовано в оповіданнях Марії Ряполової “Варення з райських яблук”, “Звідки беруться янголи” і “Сон про минуле та майбутнє” [2; 3; 4]. Названі тексти цікаві оригінальними сюжетами, які розгортаються саме завдяки системі міжособистісних конфліктів і реалізуються в особливих моделях комунікації. Сторонами конфліктів виступають не лише дві фізичні особи (і навіть не фізична особа, а привид), до МОК ми також віднесли такі, де діють три особи, але двоє з них розглядаються нами як одна сторона через повний збіг їхніх цілей і інтересів (сімейні пари, два вояки). Об’єктами МОК виступають матеріальні, соціальні ресурси та духовна ідея. Сфери конфліктів: побутова, соціально-політична і духовна. Перші дві відповідають мотиваційному, реалістичному виду МОК, коли існує протистояння індивідуальних несумісних цілей, які направляють поведінку сторін і впливають на їхню мовленнєву діяльність. Конфлікт духовної сфери є когнітивного типу і характеризується впливом суб’єктивного світу сторін на їхні дії, мовлення; пов’язаний із життєвим досвідом персонажів, власною точкою зору на духовні принципи.

Особливості мови МОК проявляються завдяки стратегії і тактиці поведінки персонажів. Так у МОК між Марком і сімейною парою, яка хоче придбати будинок, чоловік і дружина чітко дотримуються стратегії боротьби, що реалізується у тактиці тиску (негативна особистісна оцінка ситуації, вимоги, шантаж): *У колишніх хазяїв геть не було смаку* [3, с. 40]; *І я дам за нього подвійну, подвійну!... ціну, тільки щоб без привида* [3, с. 40]. Марк, який хоче продати будинок, вдається до стратегії поступки, через що й обирає м’які тактики: дружельюбності (коректні звертання, підкреслена готовність вирішити проблему) й угод (обіцянки), що і призвело до потрібного результату. МОК між Марком і привидом, якого він виганяє з будинку, “вимагає” інших стратегій і тактик. Тепер Марк обирає жорстку тактику тиску: погрожує, шантажує привида: *Якщо ти не підеш, я викличу тих хлопців... Тих самих, що наводять фен-шуй* [3, с. 40]. Привид обирає м’яку тактику фіксації своєї позиції: використовує факти, переконує, просить: *Але я – привид. Мене вбили у цьому будинку, у моєму будинку, тут я і лишуся!; Я не можу піти. Я навіть не знаю, чи можу існувати поза стінами будинку!* [3, с. 40].

Однакову стратегію боротьби обрали сторони (вояки і чоловік) у наступному конфлікті, але їхні тактики визначаються різними цілями. Вояки повинні стратити чоловіка, тому і тактика поведінки жорстка – фізичне насильство: *Його тягнули крізь натовп* [4, с. 12]; фізично чоловік не може опиратися силі, тому застосовує тактику демонстративних дій, щоб привернути увагу оточуючих до себе, він *волає: Це мої нові речі!!! Я не крав їх!!* [4, с. 12].

Короткотерміновий, неінтенсивний МОК між Катрею і сім’єю сусідів (Федір і Олеся) визначається стратегією співробітництва сусідів і поступки Катрі. Тож і тактики у них відповідні: сусіди вдаються до коаліції, у них є підтримка іншої сусідки: *...баба Марфа різала овочі... і мовчки скоса поглядала на сусіда. Дивно, що вона так притихла* [2, с. 3]; фіксації своєї позиції (факти для підтвердження свого прохання): *Ходили до якогось психолікаря; ходили до баби Варі – знахарки, до екстрасенса – ніхто не допоміг* [2, с. 4], дружельюбності: *Моя дружина... була б вам вдячна* [2, с. 3]. Катря, почувши прохання “передати” речі померлій сестрі Олесі, теж вдається до тактики фіксації своєї позиції, намагається логічно розмірковувати, хоча емоції і здивування стримати не може: *Ви точно не знущаетесь з мене?* [2, с. 4].

Тактики поведінки сторін виявляються завдяки мовним маркерам, які представляють авторське бачення можливостей розгортання МОК. Більшість із них пояснюємо у лексико-семантичному і фразеологічному аспектах з врахуванням морфологічних ознак. Якщо у першому конфлікті [3 с. 40] покупці вважають себе особливими, поводяться пихато, говорять безапеляційно, то на лексичному рівні це представлено системою стилістично забарвлених дієслів мовлення (*оголосила, вискнула,*

вигукнув) і якісними прикметниками (*голос різкий та неприємний, агресивний дзвенькіт її підборів, неймовірно суворий погляд*), які відповідають заявленій тактиці. Дієслова і прислівники, які характеризують тактику Марка, зайвий раз свідчить про його установку поступатися покупцям (*розгубився, несміливо сказав, ласкаво промовив, кивнув, швидко сказав, вислизнув з кімнати*). Тактика тиску Марка в наступному конфлікті з привидом “дозволяє” йому вдаватися зовсім до інших мовних проявів [3, с. 40–41]. Він використовує образливі прізвиська, зневажливо називаючи привида *базікало* і *завада*; слова-зобов’язання: *доведеться, повинен*; конфліктоген у формі наказу: *розберешся, маєш забратися, череп свій прихопи*; відмовляється від обговорення теми: *відмахнувся, відрізав*. Фразеологічні маркери окреслюють удавану розгубленість Марка (*він розвів руками*), його роздуми, чи варто далі спілкуватися з привидом (*зміряв мене поглядом*). Привид спочатку намагається протистояти Марку, тому використовує конфліктогени погрози (*грізно почав говорити*), критики (*використовував мене*), образливе прізвисько *зрадник*, спілкується *насутивши брови*. На синтаксичному рівні у Марка переважають прості, неускладнені, непоширені речення, частина з яких є односкладними (*Я погодився, Доведеться, Розберешся, Ну от!, Зроблю!, Та яке там!, Мені не потрібні проблеми*). Він ніби боїться емоційного розгортання конфлікту, констатує прийняте рішення стверджувальними реченнями (*Я хочу отримати побільше грошей і забути про все це; А я маю думати про живих людей*), заперечні речення посилюють його позицію у конфлікті (*Ні, ти маєш піти; Мені не потрібні проблеми*). Привид використовує питальні речення, за допомогою яких з’ясовує ситуацію (*Що? Як?; Як? Куди я подінуся?; Яких хлопців?*), окличні речення із запереченням для вираження незгоди (*Але я не можу залишити цей будинок!; Я нікуди звідси не піду!; Ти не зробиш таке зі мною*). Використані маркери проявляють і сценарій невідповідності акції і реакції суб’єктів: *грізно почав я – Марк був напрочуд спокійний; ти використовував мене – він знизав плечима; я нікуди звідси не піду – якщо ти не підеш, я викличу тих хлопців; ти не зробиш таке – зроблю*.

Лексико-фразеологічні маркери конфліктності сторін наступного МОК також відповідають їхнім тактикам [4, с. 12]. Вояки нічого не говорять, вони лише *тягнуть* чоловіка, де назване дієслово вживається авторкою, щоб підкреслити, що чоловіка примушують іти. Він свій протест реалізує лише завдяки голосному крику, а дієслово *волати* свідчить про його безпорадність: він чекає допомоги, безпомічний (*волав щосили*); його названо *нещасний*, адже чоловіку не вдасться уникнути страти; прикметник *божевільний* характеризує його поведінку як нерозсудливу, нерозважливу. Завдяки фразеологічному маркеру *чорт забирай* чоловік виражає обурення з приводу звинувачення у крадіжці. На синтаксичному рівні у нього зафіксовано лише питальні і окличні речення: *Що ви робите?! Це помилка!! Це мої нові речі!!! Я не крав їх!!* [4, с. 12] як такі, що відповідають його емоційному стану. Лінгвістичні маркери виявляють і невідповідність акції і реакції суб’єктів: чоловік кричить, але жодної вербальної відповіді вояків немає, що свідчить про їхню байдужість.

Конфліктність Катрі і сусідів на лексико-фразеологічному рівні не є явною [2, с. 3–4]. Сусід лише вживає лексему *біда*, говорячи про події у сім’ї, сусідка ж не використала жодного конфліктогена. Катря не висловлює вголос своє розуміння дивного прохання, лише подумки називає його *дурня*, а саме прохання сприймає як *знуцання*. На фразеологічному рівні зафіксовано один вислів (*верзете якусь ахінею*), адже Катря вважає прохання нісенітницею. На синтаксичному рівні присутні обірвані речення у сусіда (*Кхм... річ у тім, що я маю справу...; Просто... їй треба передати децю сестрі... кілька речей; Моя дружина... була б вам вдячна...*), які передають його невпевненість, нерішучість. Сусідка також послуговується обірваними реченнями через хвилювання, переляк і відчай (*Вона... вона мені дорікає; Вона... вона каже; Передати... ну, кілька речей*). Катря реалізує своє здивування завдяки окличним і питальним реченням (*Що?!; Як?*), пізніше також фіксуються обірвані речення, які виникають на основі сильних душевних переживань дівчини і характеризують її схвильованість (*Це... це... це якась... Боже... – видихнула я; А,*

так... але... але як... що ви від мене хочете?). Лінгвістичні маркери визначають і сценарій мовленнєвої реакції суб'єктів: до факту прохання сусідів реакції сторін є адекватними посиленням співрозмовника: *у мене до вас прохання – яке?; їй треба передати децю сестрі – добре*. Після почутого позитивні реакції Катрі блокуються, вона не розуміє прохання, тому фіксується реакція недовіри: *моя дружина... була б вам вдячна – ви верзете якусь ахінею!; засинати боюся, мені перед нею так соромно – то що ви хочете?!*

Завдяки маркерам можна прослідкувати і форми завершення конфліктів. Що МОК між покупцями і Марком завершено можна визначити завдяки фразеологізму *потиснути руки* – досягли домовленості: *Говорили чоловіки недовго, після чого потисли одне одному руки* [3, с. 40]. Поступка привида Марку констатується заперечним реченням: *Та тепер не мав вибору* [3, с. 41]. Мовна форма завершення конфлікту між вояками і чоловіком – це опис фізичного насильства: *затягають на ешафот*, де дієслово *затягають* визначає, що це робиться силою, проти волі; *зав'язують йому рота, на голову накидають сірий мішок, потім зашморг на шию* [4, с. 12]. Що МОК між Катрею і сусідами завершився, фіксується в реченні: *Ну хай... – здалася я*. Дієслово *здалася* визначає: Катря поступилася сусідам і виконає їхнє прохання.

Отже, М. Ряполова не зводить опис міжособистісних конфліктів лише до окреслення їхнього перебігу, визначаючи сферу виникнення, причини, дії, часову тривалість, психологічний стан сторін, але і відповідно ситуації формує вербальні прояви кожного конфлікту. Мовні маркери конфлікту обов'язково відповідають стратегії і тактиці, які “обирають” персонажі. Жорсткі і середні тактики реалізуються у певних лексичних елементах, які описують прояви брутальності, негативізм, обман, приниження, вимоги, погрози, шантаж у міжособистісних стосунках. М'які тактики ґрунтуються на використанні фактів, логіки, на переконаннях, проханнях, коректних звертаннях, пропозиціях, вибаченнях, заохоченнях. Окрім цього, чоловічі тактики у спілкуванні більш агресивні, напористі; жінки ж віддають перевагу середнім і м'яким тактикам та реалізують їх у делікатніших мовних маркерах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Муравьева Н. В. Язык конфликта / Н. В. Муравьева – М.: Термика, 2004. – 214 с.
2. Ряполова М. Варення з райських яблук / Марія Ряполова // Дніпро. – 2011. – № 9. – С.2–5.
3. Ряполова М. Звідки беруться янголи / Марія Ряполова // Український Фантастичний Оглядач (У.Ф.О.): журнал / ТзОВ “Видавничий дім “Панорама”. – Львів. – 2009. – № 1 (1). – С.40–43.
4. Ряполова М. Сон про минуле та майбутнє / Марія Ряполова // Український Фантастичний Оглядач (У.Ф.О.): журнал / ТзОВ “Видавничий дім “Панорама”. – Львів. – 2007. – № 1 (1). – С.12–13.